

predstavi in opiše prav to kreativnost, pomen in božanstvenost subjekta, po drugi strani pa da prevede tudi kritiko, ko se pisatelj zadovolji z vlogo »samo« organizatorja, »tehnične« osebe, ki razporeja že obstoječo snov, na manj osebno-moralni in bolj »predmetni« nivo?

Odgovori na vprašanja o Ivanu Cankarju

Vili Löffler

Anton Slodnjak

L. 1950 je zastavil podpisani Štefki Löfflerjevi, takrat poročeni Döschlovi, štiriintrideset pismenih vprašanj o Ivanu Cankarju. Namesto nje pa je izoblikoval in zapisal odgovore njen brat, trgovski nameščeneec Vili Löffler (1891—1958). Zasnoval in izdelal jih je kot skupno poročilo vseh treh, tedaj še živih otrok Cankarjeve dunajske gospodinje Albine Löffler, in sicer najstarejše Šefke (1887—1968), sebe in Alfreda (1893). Ta je bil kartograf v vojaškem geografskem inštitutu, policijski uradnik in litograf. Z njegovim soglasjem tudi priobčujem prevod Vilijevih odgovorov na moja vprašanja.

Zaradi bolj ali manj skupinskega nastanka imajo ti odgovori sicer v sebi nekaj deklarativnega in pogršajo na nekaterih mestih spontanost in pristnost. Kljub temu so resnični, kolikor so pač naši spomini na izredne osebnosti ali dogodke, ki smo jih srečali ali doživeli, zmerom — neprisiljeni in točni. Naj omenim, da sem jih svoje dni prebiral Cankarjevemu bratu monsignoru Karlu. Pomembno se mi zdi, da ni ugovarjal skoraj zoper nobeno trditev Löfflerjevih otrok.

Zato so vredni objave kot gradivo za Cankarjev življenjepis. Seveda jih moramo kakor vsako gradivo pametno uporabljati. Za sedaj hrani nemški izvirnik, Vilijev tipkopis, podpisani.

Namerava pa ga dati v shrambo in last Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Naj bi ti spomini Cankarju nekdam bližnjih ljudi budili zanimanje za njegovo delo in življenje!

A. Slodnjak

V Ljubljani, 8. aprila 1976

1. vprašanje: *Kakšna so bila osebna in gospodarska razmerja v vaši družini, ko je prišel Ivan Cankar kot podnajemnik k vam?*

Odgovor: Zakon naših staršev je bil razvezan izključno po očetovi krivdi.

Bili smo štirje otroci v starosti 5, 7, 9 in 11 let.

Po ločitveni sodbi sta bili obe deklici, Štefka in Malči, prisojeni materi, oba dečka, Vili in Alfred, pa očetu.

Naša mati je s posebno prisrčnostjo in ljubeznijo ljubila otroke ter se je odpovedala vsaki alimentaciji pod pogojem, da bi ostala tudi oba dečka pri nji. Naš oče je privolil, se pobral z Dunaja in ga celo desetletje nismo več videli.

Naša ljuba, draga mati je zdaj pričela sama boj za življenje. Bila je to težka naloga, ko je morala kot šivilja, hišna obrtnica, priskrbeti vse potrebno.

Tedaj ni bilo v delavskih stanovanjih električne ali plinske razsvetljave. Zato sta morali mati in starejša sestra Štefka pogosto pozno v noč šivati pri petrolejki. Mati je imela v nas otrocih veliko podporo, bili smo ji povsod v pomoč, posebno Štefka, ki je morala kljub vsakodnevnih hoji v šolo opravljati vsa hišna opravila in tudi šivati.

Midva z Alfredom sva morala izmenoma vsak drugi dan nositi v trgovino v notranjem mestu domače izdelke. Mlajša sestra Malči je zbolela zaradi padca in je bila večinoma v postelji. Bila je materina največja skrb in kljub mnogemu delu v hiši je uživala kar najboljšo nego.

Boj za obstanek pa je zahteval vse naše moči. Tako je bila naša mati prisiljena, da je oddala opremljeni kabinet podnajemniku, da bi dobila del takratne visoke najemnine za stanovanje.

2. vprašanje: *Navedite rojstne podatke, rojstni kraj, narodnost, družbeni izvor, šolsko izobrazbo in poklic matere Albine Löffler in opišite njeno življenje, zunanost, značaj, navade itd.*

Odgovor: Naša mati Albina Löffler se je rodila 6. februarja 1867 v Křižanovu na Moravskem kot hči poljedelskega delavca Salbaba, ki je bil češko-nemškega rodu. Dokončala je ljudsko šolo in se je posvetila šivanju. Ko ji je bilo 18 let, je prišla na Dunaj. Tu se je naučila šivati kravate in se je v tem izpopolnila.

Na Dunaju je spoznala našega očeta, ki je bil tedaj privatni uradnik. Poročila sta se in dobila štiri otroke.

Zakon je bil zelo nesrečen. Mati ni mogla trajno prenašati življenjskih razvad in brezsrčnega, sebičnega ter brutalnega značaja našega očeta, čigar žrtve smo bili pogosto tudi mi otroci. In tako je prišlo do ločitve.

Naša mati je bila delavna, pridna, privlačna in zelo čedna žena, ki jo je vsakdo spoštoval in ljubil. Prevzela je vzgojo vseh štirih otrok in si je prizadevala, da bi nas vzgojila v poštene ljudi, kar se ji je tudi posrečilo.

Žal nam ni mogla oskrbeti višje šolske izobrazbe, a vendar smo ji vsi zelo hvaležni za velike žrtve za nas.

Bila je stroga, vendar je zmerom z dobrimi besedami ločila pravico od krivice. Razumela je naše otroške razposajenosti, in čeprav nas je morala večkrat kaznovati, smo kmalu opazili, da trpi zaradi tega več kakor mi. Zato smo se trudili, kolikor smo pač mogli, da bi jo obvarovali vsake bolečine in da bi bili ubogljivi.

Živela je samo za družino in dom. Ob nedeljah je delala kratke izlete k sorodnikom ali pa v cenena zabavišča, kar je bilo za nas otroke vedno veliko veselje. Sicer pa ni poznala nobenega razvedrila. Kljub hudim skrbem in pomanjkanju nismo videli nikoli, da bi bila zaskrbljena ali razdražena, zmerom je bila do nas ljubezniva in naklonjena.

Če so nas ob nedeljah obiskali sorodniki, je bil to za nas otroke dan veselja.

Kakor sem že omenil, smo svetili samo s petrolejem. Ob takih dneh je gorela v sredini sobe velika viseča svetilka in dajala s svojo večjo svetlobo prostoru skoraj slovesen videz. Tako so pogosto imeli drobni vzroki velike posledice in radostno smo prisluškovali pri dobri kavi in pecivu pogovoru odraslih.

3. vprašanje: *Kaj je vedela povedati vaša mati o mladem Cankarju? Kakšen je bil, kako je delal in kako je takrat pisal?*

Odgovor: Ko sem jaz, Vili, prišel neki dan iz šole, sem slišal, da se je zanimal neki mlad študent na oglas, ki ga je mati pritrdila na hišna vrata, za naš kabinet in da se bo v kratkem vselil.

Otroci smo radovedno pričakovali najemnika. In res je kmalu prišel Cankar z majhnim ročnim kovčkom.

Na prvi pogled nam je bil simpatičen in čutili smo, da bomo kmalu prijatelji z njim. Zaradi njegove plahosti in zadržanosti pa se nismo mogli tako kmalu zblížati.

Vsak dan je šel okrog devetih na univerzo, hranil se je v menzi in se je vračal domov zvečer, preden so zaprli hišna vrata. Če je prišel prej domov, smo slišali, da dela, in tedaj smo morali biti na materino zapoved mirni.

Kadar pa je Cankar izostal dlje v noč, kar se je večkrat zgodilo, se je vedno trudil, da je šel skozi našo spalnico po prstih, da nas ne bi motil.

Mati je skrbela za njegovo skromno perilo in obleko in mu pripravljala vse udobje. Če je pisal pa smo bili otroci doma, smo morali biti, kakor sem že omenil, tihi in opustiti vsako glasno igro.

Teh ukrepov pa vendar nismo nikdar občutili kot nasilje.

Ne spominjamo se, kako dolgo je živel tako osamljen in zadržan.

Neki dan je obedoval skupno z nami. Mislimo, da mu je mati predložila, da bo kuhala tudi zanj, zato da bi se bolj udomačil in da bi imel več možnosti za pisateljevanje. Dnevna hoja v skoraj uro oddaljeno menzo, iz katere je navadno zavil še v kavarno Beethoven, je delovala neugodno na njegovo delo, ker je imel zaradi nje premalo časa za umetniško udejstvovanje.

Tako smo se zblížali z Ivanom.

4. vprašanje: *Katere prijatelje je imel takrat? Ali je ljubil večje družbe ali pa je rajši sameval? Njegovo razmerje do ženske?*

Odgovor: Dokler je Cankar jedel v menzi, nismo veliko vedeli o njegovih prijateljih in kolegih, samo včasih je prišel kdo ponj. Ko se je pozneje priključil naši družini, smo bliže spoznali tudi njegove prijatelje. Posebno Župančič, Kraigher, Štebi in gospa Jerajeva so ga večkrat obiskali in tedaj so se glasno in veselo pogovarjali tako po slovensko kakor po nemško.

Nobenega dvoma ni bilo, da so prijatelji Cankarja zelo ljubili. Na tele dogodke se še zelo dobro spominjam: Večkrat, kadar je Ivan ostal doma in ni šel na morebitni dogovorjeni sestanek ali zabavo, so mu priredili prijatelji večerni koncert. Postavili so se na drugi strani ulice in so zapeli več vinsko veselih pesmi. Če se Cankar ni pokazal v oknu stanovanja v drugem nadstropju, so prileteli v šipe kamenčki, pozimi pa snežne kepe. To ga je pripravilo do tega, da je spravil z odločnimi besedami nemirne duhove stran. Seveda se ni nikdar jezil zaradi teh nagajivosti, marveč se je smejal. Bližnji sosedje se niso nikdar pritožili zaradi kaljenja nočnega miru, gotovo so radi poslušali mnoge in lepo zapete slovenske pesmi.

Cankar je bil zdaj rajši sam oziroma v naši družini, pri kateri je prebil veliko večerov v copatah in brez ovratnika ob kozarcih čaja z rumom, kar je pripravljala moja mati po njegovem okusu. Kolikor se spominjamo, moramo reči, da nismo opazili, da bi imel kaj z ženskami. Da se je zelo rad šalil z nekaterimi, smo seveda videli, toda to so bile nedolžne šale.

Šivilja Mici Gruber, pravi dunajski tip, nekoliko starejša kakor Cankar, toda prav vesela ženska, je večkrat prišla k nam. Ko sta se ta dva, Cankar in Gruberjeva, srečala, sta počenjala prav smešne stvari. Pretepala sta se kakor otroci, pulila drug drugemu lase, kar nas je zelo zabavalo, tako dolgo, da sta bila od smeha in namikavanja popolnoma izčrpana . . ., da sta pri prvi priložnosti spet pričela.

Pri tem ni bilo nikoli slišati resne hude besede.

5. vprašanje: *Kaj je Cankar takrat pripovedoval o materi, očetu in bratih ter sestrah?*

Odgovor: O materi, ki jo je zelo ljubil in spoštoval, je Cankar pogosto pripovedoval. Da bi o očetu kaj pravil, nismo slišali otroci nikoli, vendar je mogoče, da je z našo materjo govoril o svojemu očetu.

Z bratom Karlom je bil v živi zvezi in si je z njim živahno dopisoval. To sem si zapomnil jaz, Vili, ker sem vedno dobival od njega bosenske znamke.

Brat Karel je prišel nekolikokrat k nam in je tudi prenočeval pri nas. Brata sta pogosto živahno debatirala, toda o čem sta se pogovarjala, nismo mogli zvedeti, ker sta govorila samo slovenski.

Na en dogodek se spominjam: Karel je vedno molil pred kosilom in Ivan je najbrž o tem nekaj rekel, nato je šel Karel od mize ter je opravil svojo pobožnost v kabinetu tokrat in tudi druge krat, kadar je bil pri nas.

Pri neki priložnosti sem vprašal mater, ki je znala nekoliko slovenski, kaj je bilo med bratoma. Kolikor je mogla razumeti, je Ivan kritiziral molitev pred jedjo, nato mu je Karel približno takole odgovoril: »Glej, Ivan, duhovski poklic mi daje kruh kakor tebi pisateljski. Oba morava ravnati tako, kakor zapovedujeta srce in čustvo.« Kadar je bil Karel pri nas, je maševal v cerkvi sv. Družine v 16. okraju.

6. vprašanje: *Ali sta se morebiti pogovarjala z vašo materjo o njegovih literarnih prijateljih in znancih? (O Dragotinu Ketteju, Josipu Murnu Aleksandrovu, Otonu Župančiču, Franu Govekarju, Alojzu Kraigherju, Antonu Aškercu i. dr.)?*

Odgovor: Gotovo se je Cankar pogovarjal z materjo o svojih literarnih prijateljih. Nekoč sem slišal, da je materi nekaj pripovedoval, kar mi je zaradi smešnosti ostalo v spominu in kar naj ne utone v pozabnost. Med njegovimi prijatelji je bil tudi neki kolega, ki je imel dolgo polno brado, na katero je bil zelo ponosen in jo je vedno zelo negoval. Njegovi prijatelji so se pa zmerom norčevali iz tega in nekoč so ga vprašali, ali ga brada ne ovira pri spanju. Ali jo ima vrh odeje ali pod njo in ali ga kocine ne ovirajo, kadar se obrača v postelji? Sprva se bradač za to ni zmenil, toda nekoč je prišel obrit v družbo, ki ga je sprejela z vikom in krikom. Ko so ga vprašali, kaj se je zgodilo in kaj je povzročilo, da se je ločil od svojega okrasa, je menda rekel: »Fantje, prav imate, brada me moti pri spanju. Prej tega nisem opazil, toda vi ste me na to opozorili. Hvala lepa!«

7. vprašanje: *Kaj je Cankarja po vaši misli tako zelo združilo z vašo družino?*

Odgovor: Cankar je bil za nas član družine in mi smo delili z njim vse veselje in trpljenje, ki ga prinaša sožitje. Pomagal nam je pri računskih nalogah, pri zgodovini, risanju in spisju, toda bil je tudi naš tovariš pri igri. Pogosto je sedel z nami na tleh in sestavljal z nami igrače, svetoval in poučeval nas je v naše zadovoljstvo. Opozarjal nas je na dobre knjige, spodbujal, da smo se vpisali v javno knjižnico, da bi se tako bolj omikali. Cankar je prebiral z nami razne knjige: pravljice bratov Grimmov, Andersena in knjige Karla Maya ter druge znane knjige za mladino in potopise. Pozneje, ko smo začeli misliti, nam je obračal pažnjo na rusko, francosko in angleško slovstvo.

Razen naše matere, ki je morala od ranega jutra do pozne noči delati, da nas je oskrbela z najpotrebnejšim, in zato za nas ni imela veliko časa, nismo imeli nikogar, ki bi lahko vplival na našo vzgojo. Tako je bil Cankar pravzaprav očetov namestnik, vzgojitelj in starejši brat v isti osebi, on nam je odprl pot v življenje.

Sestra Malči si je nakopala kot otrok s padcem, ki se materi ni zdel tako usoden, neko neozdravljivo bolezen in ni mogla več hoditi. Cankar se je posebno zavzel zanjo in se stalno pogovarjal z malo bolnico.

Posebno rad in pogosto je igral z njo marjaž. Pri tem je večkrat nalašč pustil, da je igro dobila, nato pa je tožil, da je goljufala.

Imeli smo kanarčka. Cankar se je pogosto in rad igral z živalco in zato je postal ptiček zaupljiv. Zjutraj smo mu odprli kletko, da je lahko frčal po sobi in tudi pri obedu je bil stalen gost. Če se je Cankar vrnil domov, je paglavček letel skozi sobo v kuhinjo in mu takoj sedel na glavo ali pa na ramo. V dolge in tanke Cankarjeve lase se je s svojimi drobnimi krempljčki večkrat celo nekoliko zapletel.

Cankar ga je z nasmehom snel in dal Malči.

Kadar je Malči zaradi kakršnegakoli vzroka spet zajokala, je Hanzek zletel na njeno ramo in ji pobiral solzice z lic.

Da pa bi jo Cankar včasih tudi malo podražil, je zgrabil ptička in rekel, da mu bo odgriznil glavo. In zares je smeje vtaknil Hanzekovo glavo v usta.

Ko pa je zagledal Malčin prestrašeni obraz in solze, ji je smehljaje dal ptička. Ta pa je zamahnil s perutničkami in sedel na ogledalo ter zabavljal »čip, čip« zoper Cankarja in njegovo groznjo s čudno smrtjo. Očitno pomirjen je zletel na Cankarjevo ramo in je piknil iz njegovih ust žemljino drobtinico.

Ko je Malči bila v bolnišnici, je bil Cankar očitno zelo žalosten. Zato jo je tudi redno obiskoval. Nekaj svojih novel je napisal tisti čas.

Ni samo pogrešal drobno tovarišico, mučilo ga je tudi to, da zanjo ni bilo zdravila. Kot globoko čuteč, nežno ubran človek je gotovo pogosto premišljeval, zakaj bo moral otrok tako kmalu umreti, ne da bi užil kaj prida veselja na svetu.

V svojih novelah je Cankar družbene »vrhove« najsrditeje bičal in odkrival zablode tako imenovane visoke gospode. V bolnišnici »Haus der Barmherzigkeit« v Währingu, kjer je Malči tudi umrla, je imel priložnost, da je spoznal ljudi, ki so se delali dobrotnike. Zato jih je pravično ocenjeval in pometel z njih nimbus in gloriolo.

Pogosto, prepogosto je Cankar pripovedoval o svoji mali tovarišici v igri, ki je vdano prenašala svojo usodo.

Ko smo bili starejši in pametnejši, smo gledali globlje v Cankarjevo življenje. Pogosto se je bojeval z gmotnimi skrbmi, dasi ga naša mati ni nikoli terjala za denar. Sam je videl, kako tesno nam je šlo in da smo radi žrtvovali zadnje vinarje, da smo mu kupili cigarete, ki jih ni mogel pogrešati. Če nismo imeli denarja, smo jemali cigarete pri znani trafikantki na knjižico, da bi pozneje poravnali dolg, ko je mati prinesla svoj zaslužek.

Cankar je vedel za to in zaradi tega je bil večkrat slabe volje, vase zaprt in redkobeseden. Njegove lepe oči so se zameglile in njegovo prisrčno smehljanje, ki je pogosto prešlo v glasen smeh, je utihnilo. Visoko, umno čelo se mu je nagrbančilo in naglih korakov je hodil po sobi gor in dol. Ko pa so mu misli dozorele, je sedel k pisalni mizi, zaprosil za čaj, če je bilo le mogoče z dvojno količino ruma, tudi priljubljene cigarete ni mogel pogrešati, in je nato pisal pogosto ure in ure, dokler ga ni opomnil krč v prstih, naj neha. Imel je hitro in lahno roko ter je igranje pisal stran za stranjo, a na nobeni ni bilo kdo ve kaj prečrtanih besed ali stavkov.

Ker nismo imeli električne razsvetljave, je morala mati kupiti veliko petrolejko, in pri njeni svetlobi je Cankar pričel in dokončal veliko svojih pomembnih del.

Ko je bil s kakim delom gotov, je prevedel materi nekaj odstavkov, nato pa zavil manuskript in mi otroci smo ga morali nesti na pošto. Če je šel sam v mesto, je rokopiis tudi sam zanesel na pošto.

Ko je kako tako delo odposlal, je spet pokazal veselje do življenja in že je prešteval dni do prejema honorarja. Če se je denarna pošiljka zakasnila, je bil spet potr in se je razveselil šele, ko se je prikazal denarni pismonoša.

8. vprašanje: *Kako ste, spoštovana gospa, spoznali in doživeli Ivana Cankarja? Vaši prvi vtisi? Kako živi danes v vaših spominih? Kaj ste vedeli takrat o njem kot pisatelju? Kako bi opisali svojo ljubezen do njega? (Prosim, ne glejte v teh vprašanih nobene indiskretnosti. Odgovorite nanje tako, kakor mislite, da je prav, vendar svobodno in neprisiljeno. Vaše spomine bomo uporabljali le v znanosti in samo za analizo resnih problemov.*

In zaradi tega bi vam bili zelo hvaležni, če bi hoteli povedati vse tako, kakor je bilo res.)

Odgovor: (je formuliral kakor vse druge odgovore Štefkin brat Vili, ki je očitno poskušal svojim besedam dajati nekako literarno podobo in polituro, kar pa jim je seveda bolj škodovalo kakor koristilo): Štefi je čutila, da je morala Cankarjeva ljubezen izvirati iz globljih čustev in da ni bila sad nobene bežne seksualne strasti, kajti ljubeče pozornosti, ki jih je izkazoval doraščajoči, docela razviti deklici, so jasno kazale na to. Tako spoštovanje, ki ji je bilo doslej neznano, je zbudilo tudi pri njej hrepenenje, da bi bila popolnoma last moža, ki se ga je naučila spoštovati in ljubiti. Cankarjevo snubljenje in sanje o svetli prihodnosti, ki jo je znal tako prepričljivo slikati, so storili svoje. Slepo je verovala, da mu je prihodnost zagotovljena. Obenem je hotela vse težave, ki bi jih bilo treba še premagati, nositi z njim vred.

Cankar je pogosto odložil v nežnih sestankih s Štefi svoje zmerom veselo, včasih cinično in pogosto lahkomišelnno obnašanje in je lahko tudi resno govoril ter živo odkrival svoje duševno življenje. Medsebojna globoka ljubezen in upanje na skorajšnjo poroko sta ju privedla do intimnega razmerja.

Kljub razliki v starosti (Štefka je bila devet let mlajša) sta zaživela v nepozabni sreči. Cankar je bil tudi v seksualnem življenju lahko vznemirljiv, vedno je ljubkoval in se prilizoval, nikdar željan ali zahteven. Četudi je razkrival nadnaravno ali nadpovprečno čutno naruro, se ji ni poskušal nikoli približati grobo ali nasilno. Pazil je dobro na ženska čustva in je upošteval tudi mesečne motnje. Sicer pa je morala njegova obveljati. Uživanje alkohola, ki ga je v prvih mesecih sožitja s Štefi na njene prisrčne prošnje nekoliko omejil, je stopnjevalo njegovo strast do nemogočih meja. Noben opomin, naj bo zmeren, ni nič zalegel, s prošnjami, ljubkovanjem in prilizovanjem je vendarle dosegel svoj namen.

Če se je včasih dogodilo, da se Štefka ni hotela ukloniti njegovi volji, je to povzročilo nesoglasja. Pokazala se je njegova trma. Dan dva ni spregovoril, ni delal in izostajal je tudi pozno v noč. Nikdar ni iskal sprave, nikdar ni hotel spoznati, da je pravzaprav on vzrok nesoglasja. Pomiritev je morala začeti zmerom Štefka, da je bil spet mir v hiši.

Gospodarska negotovost in tedanje »moralično zgražanje« nad nezakonskimi otroki sta delovala tudi na to, da Cankar kakor Štefi nista hotela imeti otroka. Toda kljub temu ni bilo mogoče zmerom preprečiti zanositve. V začetku 1908 je začutila Štefka, ki je bila tedaj že v 21. letu, da nekaj ni v redu, in je to povedala materi in Cankarju. V hiši je zaradi tega nastala huda zbežnost in mati je hotela, da se čimprej poročita. Cankar pa je menil, da zaenkrat ni mogoče misliti na zakon, ker mu tega ne dovoljuje zaslužek, ki je mnogo prepičel za družinsko življenje. Treba je vse poskusiti, da se nosečnost prekine. Posledica so bili neprijetni spopadi. Do polnoči se je vlačil Cankar po mestu, vračal se je pijan, vendar je tiho in molče legal v posteljo. Noben dobrohotni opomin ni nič zalegel, ostal je trmast in odbijajoč. Štefka je toliko žalovala, da je moralo priti do živčnega zloma. Take težave, ki so trajale več tednov, so povzročile splav. Kriza, ki je zdaj nastopila, je spravila Cankarja spet k pameti in na videz se je obvladal. Poskušal je, da bi bil spet nekdanji ljubeznivi ženin in silil se je z vlogo neskrbnega, vedrega človeka, kakršen je bil prej. To pa se mu nikakor ni posrečilo, kajti

zaenkrat ni bil iskren. Pričel je spet pisati, bil je ljubezniv in dober in prizadeval si je, da bi pozabili nedavne dramatične prizore.

9. vprašanje: *Ali je pripovedoval materi ali vam o literarnih načrtih in delih?*

Odgovor: Cankar je mnogo pripovedoval o svojih literarnih načrtih in je bil poln zaupanja v prihodnost. Pogosto je sočasno mislil na več problemov in si je delal veliko zapiskov. Zgodilo se je, da je mati našla le-te tudi na manšetah, ki jih je vedno nosil, kadar je šel v mesto. In uporabljal jih je, kadar ni imel pri roki papirja, v kavarni ali kje drugje.

Če ga je mati zato pokarala, se je pristrčno zasmeljal in pripomnil, da je tega navajen še iz svoje šolske dobe.

Če je nujno potreboval denar, je listal po svojih zapiskih in orisal v velikih potezah novelo, ki jo je mislil ustvariti, ter izračunal, koliko bi utegnil dobiti zanjo in komu bi jo naj ponudil.

Žal se ni mogel zmerom takoj odločiti za delo, tako da je izgubil mnogo dragocenega časa. Pogosto sta ga morali mati in Štefi prositi, da je začel pisati. Ko pa je pričel, je kmalu napisal črtico ali zgodbo. Nenehoma ni mogel pisati. Da se je odločil za nepretrgano večdnevno delo, ga je moralo pomanjkanje denarja že hudo pestiti.

10. vprašanje: *Kaj veste o nastanku naslednjih knjig, ki jih je Cankar spisal v hiši vaše matere? Hiša Marije Pomočnice (prevedena v nemški jezik, izšla 1930 na Dunaju), Nina (1906), Hlapec Jernej in njegova pravica (1907), (tudi 1930 v nemškem jeziku na Dunaju) in Pohujšanje v dolini šentflorjanski (1908)?*

Odgovor: Mislimo, da je Cankar vzel motive za mnoga svoja dela, novele in črtice iz življenja naše družine ali naših znancev. Hiša Marije Pomočnice je nedvomno nastala ob doživetju bolezni in bivanja v bolnišnici naše sestre Malčke. Tudi Nina bi utegnila biti napisana na podlagi gradiva, ki mu ga je dajala naša družina. Mnogo črtic prikazuje dogodke, kakršni so se dogajali v krogu naše družine. Žal nismo bili otroci tisti čas toliko dorasli, da bi mogli pravilno razumeti njegove spise. Bilo nam je na razpolago le malo njegovih v nemščino prevedenih novel. Naša mati, ki bi vam mogla odgovoriti na mnoga navedena vprašanja, ne živi več.

Mi bi mogli samo s prebiranjem Cankarjevih del odkriti zvezo z našo družino in tako ločiti resnico od poezije.

11. vprašanje: *Kaj veste še nasploh in v podrobnem o Cankarjevem ustvarjanju?*

Odgovor: Kakor smo že omenili, ni mogel Cankar kakor noben resnični umetnik spraviti svojega ustvarjanja v neki sistem in ni mogel napisati kakega večjega in pomembnejšega dela v enem dihu. Pogosto je prekinjal pisanje kakega daljšega spisa in izgotavljal novele in črtice, da bi si zaslužil denar za vsakdanje potrebe. Večkrat je minilo več mesecev, preden je spet začutil slast in veselje, da bi nadaljeval kak pričeti roman.

Če se je mati in pozneje tudi Štefka zanimala, zakaj ni dokončal pričetega romana in zakaj je delo začasno odložil, je Cankar tožil, da se trenutno ne more domisliti nobenega primernega nadaljevanja in da glede na svoja že priznana pisateljska dela ne sme in ne more izdajati nobenih šušmarij.

Cankar je bil zmerom trdno prepričan, da bo napisal dela, ki jih bodo nekoč ocenili kot mojstrovine.

Mati je bila ena od redkih, ki je verovala v njegov uspeh. Večkrat smo jo slišali, kako je tožila znancem, česar takrat nismo niti dobro razumeli, da Cankarja ne priznavajo in ga izkoriščajo ter mu plačujejo njegove mojstrovine z beraškimi honorarji. Vedno je bila njegova zaveznica in spodbujala ga je, kadar je globoko zagrenjen hotel poiskati v alkoholu pozabo. Navdala ga je z zaupanjem in ga vedno znova spodbujala k nadaljnemu ustvarjanju. Danes smo neomajno prepričani, da je bila mati tista resnična gonilna sila, ki je spodbujala mladega, talentiranega človeka, da ni padel pod kolesa sovražne usode, temveč je vztrajal na poti k umetnosti.

Neutrudno je skrbela zanj kljub svojemu velikemu družinskemu bremenu, da bi mogel vsaj skladno s konkretnimi razmerami dostojno živeti in se popolnoma posvečati svojemu ustvarjanju.

12. vprašanje: *Kako je sodil Cankar o tedanjem nemškem slovstvu? Ali je res nameraval prevesti nekatera svoja dela v nemški jezik?*

Odgovor: Bili smo takrat mnogo premladi, da bi Cankar podrobneje in resneje razpravljal z nami o nemškem slovstvu. Da pa se je o tej temi pogosto pogovarjal s slovenskimi prijatelji, smo sklepali po besedah, ki so se v njihovih debatah večkrat ponavljale: Goethe, Schiller, Herder, Lessing, Kant, Schopenhauer, Nietzsche i dr. Nekatera dela teh nemških pisateljev je bral v naši knjižnici in nekatere odlomke je znal na pamet.

Večkrat smo slišali, da se je Cankar pri večerji z materjo in sestro pogovarjal o tem, da bi nekatera svoja dela prevedel v nemščino. S tem bi bil hotel, da bi tudi mi lahko brali njegove spise, a da bi se tudi znebil denarnih skrbi. Ta načrt se je pojavljal zmerom znova, kadar ni bilo njegovim gmotnim težavam konca ne kraja in kadar je upal, da si bo z objavo svojih spisov v nemškem jeziku denarno opomogel.

Ali je Cankar glede na to že kaj ukrepal, se ne spominjamo več. Njegove črtice pa so izhajale v avstrijskih časnikih.

(Nadaljevanje in konec prihodnjič)

jahati jahati
po nabrušenem rezilu
Po ostrem rezilu sanj tatinskih

Si ga videl kako se je posušil
Si ga brez kobile nagega
s skrotovičenim životom
v glavi sveta

Si jo videl glavo
polno suhih rok tatinskih

Odgovori na vprašanja o Ivanu Cankarju

(Nadaljevanje in konec)

Vili
Löffler

Anton
Slodnjak

13. vprašanje: *Kateri ruski, francoski, angleški, danski, norveški in švedski pisatelji so ga najbolj mikali?*

Odgovor: Cankar je mnogo bral. Pogosto se nam je zdelo, da ga ne zanima cela knjiga, temveč da se le bežno seznanja z njeno vsebino in da bere z živim zanimanjem samo nekatere odlomke. Večkrat smo glede tega imeli kaj pripomniti, da je vendar nemogoče prebrati tako debelo knjigo v tako kratkem času, ko pa mi potrebujemo za to cele dneve.

Cankar nas je zmerom prepričal s tem, da je vsa zanimiva in važna mesta v prebranih knjigah znal skoraj dobesedno ponoviti.

Čudovit spomin in jasno dojemanje sta bili njegovi izredni zmožnosti.

Naj navedemo samo nekatere pisatelje, ki jih je sam prebiral in nam priporočal: Tolstoj, Maksim Gorki, Dostojevski, oba Dumasa, Björnson, Shakespeare, Bernard Shaw, Mark Twain, Conan Doyle, Sinclair, Nietzsche, Schopenhauer in drugi.

Cankar v izbiri svojega čtiva ni bil kdo ve kako izbirčen. Prebiral je skoraj vse, kar smo otroci prinesli domov. Najsi so bili potopisi Karla Maya ali Vernove fantastične povesti, Bechsteinove in Andersenove knjige pravljic ali razne druge zaprašene bukve; nikdar nam ni prepovedal nobene.

Seveda je zahteval pravično oceno vrednosti posameznih spisov, vendar je rekel, da bomo kmalu sami doumeli, kateri avtorji so vredni branja.

Za knjige Courts Mahlerjeve je imel samo pomilovalen nasmeh, kadar jih je naša sestra jemala v roke.

14. vprašanje: *Kaj veste o njegovem berilu knjig in časnikov?*

Odgovor: Glasilo socialdemokratske stranke Die Arbeiterzeitung mu je moralo biti vsak dan doma na razpolago. Revije Karla Krausa Die Fackel se je zmerom razveselil. Kadar je naša mama sedela pri delu, ji je prebiral zanimive članke in jih razlagal ali ocenjeval. Tudi humoristične liste je imel rad (Meggendorfer Blätter, Fliegende Blätter, Simplicissimus) in die Muskette, ki smo jo celo naročili. Ti časniki so ga razveseljevali in spravljali v prisrčen smeh.

Cankar je dobival tudi po pošti ali pa si je prinašal sam še več časnikov in brošur, vendar se ne moremo več spominjati katere.

Nekaj pa se nam je vendar zdelo čudno: Cankar ni kazal za naravoslovne, medicinske ali tehniške znanosti nobenega posebnega zanimanja. Rajši je imel kritične ali filozofske knjige. Med prvimi zlasti tista dela, ki so bila polna domišljije in so grajala nekdanjo reakcionarno družbo. Toda tudi dobre kriminalne romane je rad prebiral.

15. vprašanje: *Ali je res sodeloval pri časniku Die Arbeiterzeitung in pri drugih dunajskih listih?*

Odgovor: Kolikor se spominjamo, ni bil Cankar nikak neposreden sodelavec kateregakoli avstrijskega časnika. Res pa je napisal nekaj nemških črtic zanje in te so tudi izšle. Tesnejših zvez z uredništvii avstrijskih časnikov ni imel.

Kadar Cankar ni našel primerne nadaljevanja za kako pričeto slovensko delo ali kadar je krvavo potreboval denar in je mislil, da ne bo dobil od slovenskih založnikov za drobne novelice nobenega honorarja, ker ga je že izčrpal s predujmi, je pisal tudi za avstrijske časnike. Bil je vedno uspešen, njegove spise so radi sprejemali.

16. vprašanje: *Ali so ga vezale prijateljske ali politične vezi z dunajskimi socialnimi demokrati?*

Odgovor: Cankar osebno ni imel niti političnih niti prijateljskih vezi z avstrijsko socialno demokratsko stranko. Globoko pa je čustvoval z njo in vedno je bil vesel, kadar so delavci kaj dosegli in si izboljšali svoj življenjski standard. Najodločneje je obsojal, da bi kapitalisti kakorkoli izkoriščali delavstvo. Pri kosilu je večkrat razpravljajal o teh političnih zadevah in se jezil, da se je tako malo izobražencev postavilo na delavsko stran.

Ko se je v šolskem letu 1905/6 pričel na pobudo socialne demokracije enoletni učni tečaj »Freie Schule« in je njegovo vodstvo prevzel šolski reformator Glöckel, je Cankar takoj sklenil, da bo poslal svojega varovanca Vilija, ki je pravkar končal meščansko šolo, v ta tečaj.

Če je bil Cankar prvega maja na Dunaju, si je redno ogledal nastop delavskega razreda in je nato doma pripovedoval, kaj je opazil.

Nekatere vodilne funkcionarje, kakor sta bila npr. Sever in Schuhmeier, je rad pohvalil, in kadar so se v parlamentu spoprijele stranke, se je Cankar za te spopade živo zanimal in vedno zagovarjal ali branil socialne demokrate. Krščanskih socialcev kot pristašev kapitalistične stranke ni

maral in večkrat je hudo obsojal njihova nesocialna prizadevanja. Zanje je bil delavec bodisi ročni bodisi duhovni samo predmet izkoriščanja.

17. vprašanje: *Kako je sodil o Dunajčanih?*

Odgovor: Njegov odnos do Dunajčanov je bil različen. Plemstva in meščanstva kratko in malo sploh ni upošteval. Nikdar ni iskal v teh krogih nobene zveze. Iz proletariata je črpal spodbude za svoje ustvarjanje. Sam je hodil na kratke sprehode v dunajska predmestja, toda nikdar nismo slišali, da bi ga privabljali razglašeni vinotoči »letošnjega« (Heurigen) ali pod vejo. Takšna zabava mu je bila in ostala tuja. Komaj si lahko mislimo, da bi v kateremkoli svojem delu o tem karkoli omenil. Prave Dunajčane je imel rad, če so spadali v njegovo okolje, in pogosto je poskušal, da bi posnemal njihovo narečje. Vendar se mu to ni posrečilo razen nekaj besed, ki pa jih je prav čudno in smešno izgovarjal. Da je Cankar čutil za delavca veliko simpatijo, kaže tudi to, da se je nastanil v izrazitem delavskem okraju Ottakringu, ki ga je v parlamentu zastopal delavski voditelj Schuhmeier, ta je pozneje tragično umrl. Zaradi svojega prijaznega značaja je od primera do primera prišel Cankar tudi z drugimi hišnimi strankami v stik. Tako npr. tudi s hišnico, ki je vse vedela in ki so se je mnogi bali, s simpatičnim denarnim pismonošem in z otroki meščanskih in delavskih družin. Povsod so ga radi videli in spoštovali.

Docela sprijazniti pa se Cankar vendar ni mogel z nikomer. Zaradi svoje duhovne veličine je gledal na dnevne malenkosti, ki so se dogajale v njegovi najbližji okolici, z docela drugačnimi očmi kakor drugi, segale so globlje v njegovo notranjost. Kakršnegakoli opravljanja in obrekovanja in zadiranja, ki so lastna Dunajčanom, ni niti poslušal niti sodeloval pri njih.

Z moškimi svoje starosti se je le redko pogovarjal, medtem ko se je z mladimi ženskami vedno veselo zabaval. Za fante se ni kdo ve kaj zmenil, razen kadar so se metali ali bojevali ulične boje. Take cestne bitke je smehljaje opazoval in izvabljal so mu tu in tam tudi kako opombo. Resnejših pogovorov s tujimi ljudmi se je izogibal ali pa je bil z njimi redkobeseden. Samo med rojaki, ki so bili tudi po večini boemi, je bil eden najglasnejših.

Cankar je cenil vsakega človeka, ki si je sam pridobil v življenju ime ali mesto, ki je ustrezalo njegovemu znanju in njegovim zmožnostim. Hudo pa je obsojal vsako protekcijo in zaničeval vsakega domišljavega parvenija, ki je priplezal do višje službe z bogastvom ali s kakim drugačnim pokroviteljstvom, a ne s svojim znanjem.

18. vprašanje: *Kako je Cankar občeval z otroki?*

Odgovor: S tujimi otroki, starejšimi kakor tri leta, ki so že začeli kramljati, se je večkrat ukvarjal, in kadar je imel denar, jim je kupoval slaščice. Na splošno pa ni iskal družbe otrok.

Ko je prišel k nam, smo bili še paglavci, in vendar se je rad igral z nami.

Pred našo hišo so kopali jarke za novo kanalizacijo. Izkopane grude ilovice smo uporabljali za izdelavo telovadnih ročk in smo vsak dan z njimi telovadili. Cankar je bil najmarljivejši izmed nas in se je očitno veselil, če je kdaj ročke dvignil večkrat kakor prejšnji dan. Uspehe smo vedno natanko beležili. Tudi pri drugih igrah, kakor pri streljanju v tarčo, s pihalnikom, fračo idr. se je rad igral, kadar ga niso težile prehude denarne skrbi ali ga ni pisateljevanje spravljal na drugačne misli.

Ko smo si zaželeli, da postanemo člani telovadnega društva, je takoj soglašal. Za božično darilo sva dobila z bratom nekoč od njega drsalke znamke »Jakson Heines«, kar naju je takrat globoko vzradostilo, ker sva si take drsalke zmerom želela.

Kako se je Cankar vživel v otroško dušo, priča tale epizoda, ki se je še vedno spominjamo.

Ker na takratnem Dunaju ni bilo veliko igrišč in športnih prostorov za otroke, smo se igrali po ulicah. Nič čudnega, da so dečki iz sosednjih okrajev veljali kot pritepenci in da so se z domačini spoprijemali.

Cankar je bil nekoč priča »bitke« med paglavci dveh okrajev. Tudi midva sva bila zraven. Branili smo domačo posest in osvojili nekaj »orožja«: trstike, palice in frače. Cankar je opazoval z zanimanjem in smehom boj sovražnih čet, v katerem so zmagovali zdaj oni zdaj mi.

Ko smo prišli domov, je vprašala mati, ali sva bila tudi midva pri teh sovražnih spopadih. Toda prej, preden sva mogla odgovoriti, se je Cankar smejoč se prikazal iz svoje sobe in pripovedoval, da je bil priča tega boja. S tem je pomiril tudi mater.

Nekoč je kupil Cankar za mater in sestro nekaj kosov torte pri slaščičarju. Bil je grd, deževen dan. Cankar se je spotaknil in padel v cestno blato. Nekaj ljudi je bilo takoj pri njen in ga dvignilo. Neka ubožna žena z otrokom mu je poskušala očistiti obleko. Cankar se je zahvalil in je dal otroku zaradi njene postrežljivosti cel zavoj tort, ki jih je namenil naši družini.

19. vprašanje: *Kako je Cankar ravnal z živalmi?*

Odgovor: Cankar je bil nasploh živalim prijazen. Posebno našega kanarčka je vzljudil. Zmerom mu je skrbel za svežo vodo in hrano. Pogosto se je pogovarjal z njim in je prižvižgaval njegovemu gostolenju. Kadar smo prišli iz šole, smo pogosto videli, kako sedi Hanzek na Cankarjevi rami ali na glavi in ga ščiplje v uhelj, potem pa kljuje pecivo, ki ga je Cankar držal med ustnicami. Najljubše mu je bilo, če je lahko ril po Cankarjevih dolgih laseh.

Bila sta dobra prijatelja, in če se ne motimo, je napisal o njem lepo novelo v nekem časniku.

Z mačkami in psi ni bil prijatelj, dražil jih je, kjer je le mogel, vendar jim ni storil nič hudega.

Nad surovimi kočijaži, ki so svoje konje priganjali z bičem, se je Cankar jezil in jih je ozmerjal.

Z bratom sva v mladosti hodila pogosto in rada v gozd in sva prinašala od tod zelene žabice, murne, martinčke, polže, hrošče in metulje. Nekoč je neki martinček zbežal iz dodeljenega mu bivališča in si je zbral nekje v sobi nov domicil. Muren pa je tudi ponoči koncertiral. Mati je zahtevala, naj živalce spravimo stran. Midva sva prosila, naj nama jih pusti. Na srečo se je prikazal Cankar in soglašal z nama. Da bi dokazal, kako se zanima za najin živalski vrt, nama je pomagal splesti majhno lestvico za rego. Drobna živalca mu je delala veselje.

20. vprašanje: *Katere njegove tedanje prijatelje ste osebno poznali?*

Odgovor: V spominu so nam Zupančič, dr. Kraigher, dr. Prijatelj, gospa Jerajeva, Smrekar in Gaspari kakor tudi Štebi in drugi gospodje, katerih imen ne pomnimo več, ki pa so nas tu in tam obiskovali. Ko pa smo morali že sprejeti kot gotovost, da si Cankar prizadeva prekiniti odnose z našo

družino, tudi njegovi prijatelji niso več prihajali. Skoraj gotovo jih je obvestil on, ali pa so drugod zvedeli za nove razmere in so se izogibali srečanju.

21. vprašanje: *Kaj veste o slovenskem slikarju Ivanu Groharju?*

Odgovor: Slovenskega slikarja Ivana Groharja osebno nismo poznali, vendar se zdi, da je Cankar njegovo ime večkrat omenjal.

22. vprašanje: *Cankarjeva telesna konstitucija, velikost, rast, obraz, lasje, oči, čelo, nos, ušesa, usta, brki, brada, oblika rok in nog, hoja, obleka, pokrivalo, palica. — Njegovo zdravje, morebitne bolezni, je bil nervozen, gestikulacija, in poudarek njegovega govora, njegov smeh, zvok, višina in moč njegovega glasu, artikulacija, izvirni, vedno se ponavljajoči izrazi, vzkliki in geste.*

Odgovor: Ko je Cankar živel v naši sredi, je kazal bolezenske znake, ki pa jih ni bilo mogoče vzeti kot vznemirljivo bolezen. Zaradi urejenega življenjskega načina v naši družini bi se mu stanje le težko poslabšalo, vendar pa so razni simptomi pričali o slabotni telesni konstituciji.

Večkrat je Cankar tožil o hudem glavobolu, ki ga je naša mati skušala olajšati z mrzlimi obkladki. Tudi kadar ga je zbadalo pri srcu in ob straneh, so pomagali obkladki. Večkrat se je zgodilo, da je sredi živahnega pogovora pritisnil roko na prsi, ker je nastopil rahel srčni krč. Po nekaj globokih dihih je bolečina popustila. Mati je vse te pojave pripisovala pretiranemu uživanju nikotina in alkohola.

Pri nenadnih vremenskih spremembah so se redno pojavljali prehladi, ki so se razvili v nahod. Vendar Cankar ni zaradi boleznih nikdar ležal in, kolikor se spominjamo, tudi nikoli ni iskal zdravniške pomoči. Kadar je tako bolehal, je bil redkobeseden, slabe volje in je samo bral in pil. Vsak hrup ga je vznemirjal, šel mu je na živce in takoj se je umaknil v samoto.

Cankar je imel zelo prijeten, čist glas in vsaka beseda je bila slišna. Zvok je bil srednji, ne visok ne nizek in ne preglasen — razen v veselem razpoloženju med prijatelji. Šepetati ali nerazumljivo tiho govoriti ni znal. Če je popil več čaja (ruma), kot ga je prenesel, se je to takoj poznalo na njegovem govorjenju; zaradi zaužitega alkohola mu je jezik nekako ohromel.

Za majhen prostor je bil njegov glas dovolj močan, da ga je bilo mogoče povsod razumeti, če pa je to veljalo tudi za večje prostore, ne vemo.

Način izražanja, poudarjanje, izbrana oblika njegovih predavanj in pripovedovanj, ki jih je še podkrepil s kretjnami rok in telesa, so naredili dober vtis in so človeka kar silili, da je pozorno poslušal. Resnih tem se v naših krogih skoraj nikoli ni loteval, vedno sta prevladovala smeh in veselje. Kakih omembe vrednih ponavljajočih se izrazov, vzklikov ali gest ne bi mogli navesti, le lase, ki so mu vedno znova padali na obraz, si je z roko gladil nazaj, če je bil nervozen, je stiskal zobe in nohte je grizel, kadar je v misli zatopljen tiho sedel pri pisalni mizi.

Cankar je gladko govoril visoko nemščino, t. j. nemški knjižni jezik brez tujega naglasa.

Njegov smeh je bil često prisrčen, zvok njegovega glasu normalen, vendar močan in samozavesten.

Cankar je moral biti visok nekako 170 cm, ker pa je bil suh in vitek, je bil videti višji. Bil je bledega obraza, ki je le redko zardel od sonca. Velike,

jasne oči z zelenkasto rjavo šarenico, ki so zrcalile vsako razpoloženje, so bile izrazite in odkritosrčne.

Njegovi dolgi, kostanjevi lasje, ki si jih je le nerad dal pristrichi in so se navadno vili že na tilniku, so bili počesani nazaj, vendar so mu pogosto padali na čelo in jih je potem, uporabljajoč prste kot glavnik, pogladil nazaj. Ta kretnja se je ponavljala večkrat na dan.

Imel je visoko, široko, inteligentno čelo in na nosnem korenu, kjer so se stikale močne obrvi, tako imenovano mislečevsko gubo. Raven, ne prevelik in ne preširok nos s tresočimi se nosnicami, lepo začrtana usta, ki so jih krasili močni, kostanjevo rjavi brki, katere je večkrat na dan vil s prsti, dobro ohranjeni, pravilno raščeni, močni zobje, s katerimi je, če je bil nervozen, včasih škripal ali se grizel v spodnjo ustnico, in močno poudarjena brada, vse to je dajalo njegovemu obrazu harmoničen izraz.

Ušesa so bila velika, vendar dobro oblikovana in so imela neko posebnost. Cankar je nas otroke večkrat zabaval. Vse mišice obraza je znal podrediti svoji volji. Tako je znal npr. narediti, da sta mu trepetali nosnici, znal je potegniti ušesa za pol centimetra navzgor ali navzdol in celo nazaj. Obrvi je lahko posamič vzdigal, tako da je bilo eno oko široko odprto, drugo pa zatisnjeno. Otroci smo ga vedno hoteli posnemati, toda te umetnije se nam niso nikoli posrečile, uspele so nam samo grimase, ki so izzvale splošno veselje.

Cankar je bil slabotnega telesa, s športom se ni ukvarjal in se zanj tudi ni kaj prida zanimal. Mišičast ni bil, v prstih pa je imel moč. Roke so bile ozke, prsti dolgi in zelo gibčni, nohte je imel vedno kratke, večkrat jih je tudi pogrizel. Kazalec in sredinec leve roke sta vedno pričala, da kadi cigarete. Zaradi nikotina so bili vidni temno rjavi madeži, ki jih je vedno znova skušal odrgniti s smirkom, vendar brez uspeha.

Noge so bile njegovi postavi primerne, vendar je imel rad samo udobne čevlje, zaradi katerih so se njegove noge zdele večje. Hodil je pokonci, elastično, hitro in z dolgimi koraki, nikoli zasanjano, marveč vedno z zanimanjem za okolico.

Ko je Cankar prišel k nam, je nosil temno obleko. Imel je plašč (Menšikov), površnik s kratko pelerino, črn, širokokrajnen klobuk iz dobre, mehke klobučevine. Klobuk je bil ob straneh pomečkan, ker ga je pri vsakem pozdravljanju tu prijemal in se odkrival. Spremljala ga je rjava sprehajalna palica iz bambusa.

Cankar se je redko vozil s cestno železnico, večkrat je prišel domov premočen, v središče mesta in nazaj je hodil vedno po isti poti. Ljudje v soseščini so ga kmalu poznali in so ga prijazno pozdravljali.

Kako je oblečen, mu ni bilo dosti mar, ena obleka mu je zadoščala; vendar je naša mati že poskrbela, da je bilo vse čisto in v redu. Tudi dokupovanje obleke in perila je bila materina naloga.

23. vprašanje: *Ali je bil nasploh vedre ali mračne narave?*

Odgovor: Cankar je bil nasploh vedre narave, vedno je bil pripravljen za šale, imel je smisel za humor in dar za pripovedovanje. Če je slišal ali bral dobre anekdote, humoreske ali dovtipe, se je glasno zasmel. Njegov smeh je deloval na prisotne nalezljivo in je izzval veselo razpoloženje. Prišli pa so seveda tudi časi, ko njegovih potez ni razjasnil smehljaj. To posebno takrat, kadar ga je težilo pomanjkanje denarja ali če se je ukvarjal s pro-

blemi svojega pisateljskega dela. Ob takih priložnostih se je zatekal v samoto in se ni maral z nikomer pogovarjati. Tako stanje navadno ni dolgo trajalo. Ko je potrkal denarni pismonoša ali je bil končan rokopis, je nastopilo boljše razpoloženje, ki je potem trajalo več dni. Njegova živahnost in veselost sta bili naravni in prav nič prisiljeni.

24. vprašanje: *Kako je na splošno sodil o velikomestnem življenju?*

Odgovor: Čeprav je Cankar večkrat sanjal o hišici, ki naj bi bila daleč od velikomestnega prometa, tega ne moremo vzeti za resno. Njega je vlekle v velemesto, ki mu je lahko nudilo vse kulturne dobrine.

Stanovati sicer ni hotel sredi hrumečega velikomestnega prometa, vendar pa mu je moralo biti notranje mesto lahko dosegljivo, ne da bi bil pri tem zamudil veliko časa.

Cankar je rad pohajal po mestu sem ter tja in ga je bolje poznal kakor kak rojen Dunajčan in je precej vedel za vse, kar je bilo tedaj na Dunaju posebnega in novega. Zapomnil si je tudi marsikaj, kar sicer ni budilo njegovega zanimanja. O svojih vtisih z obiska umetnostne razstave, predavanja, zborovanja ali premiere v kakem gledališču je živahno pripovedoval in kritiziral, kar je videl in slišal. Prizadevne mlade umetnike, ki so kazali resničen talent, je takoj opazil, in ko bi bilo v njegovi moči, da bi potrebnim kakor koli nudil zaščito in podporo, bi bil to gotovo storil.

Praznovanja, sprejemi in plesi, ki jih je prirejal dvor, so Cankarja jezili. Želel je, da bi se denar za pretirano razkošje, ki si ga mnogi lahko privoščijo, rajši porabil v korist proletariata, ki živi v bedi in pomanjkanju. Če ga je kdo opozoril, da ima tudi mali človek, delavec od tega koristi, da je s tem v zvezi možnost zaposlitve in tudi plačila, se je Cankar ironično nasmehnil in menil, da se v ta namen žrtvuje samo drobec teh velikanskih vsot. Večji del izdatkov pa roma spet v žepe veleindustrijalcev, trgovcev, dvornih dobaviteljev in aranžerjev.

25. vprašanje: *Njegova mnenja in sodbe o avstrijski politiki, socialnih vprašanjih, dvoru in državi, religiji in Cerkvi.*

Odgovor: Avstrijsko politiko svojega časa je Cankar kar najodločneje obsojal, imenoval jo je kratkovidno in je že leta 1905/6 napovedoval težave, ki jih bo imela vlada, in neizogiben konflikt med posameznimi narodi v okviru monarhije. Zastopal je mnenje, da je treba vsakemu narodu zagotoviti določene pravice samoodločanja, kajti miselnost obdonavskih ljudstev je različna.

Socialne razmere v stari Avstriji so pogosto izzivale njegovo kritiko. Vsak korak, ki je privedel do izboljšanja delavskega položaja, je sprejel z zadoščenjem. Dvoru je bil sovražen. Njegove člane je obtoževal, da so nekoristni, degenerirani lenuhi, ki streme le za svojimi zabavami in drže ljudstvo na najnižji inteligenčni stopnji z zvito preračunanim namenom, da bi imeli na razpolago čimveč delovne živine.

Cankar je vedno zastopal mnenje, da višji študij ne sme biti nikak privilegij posejdujočega razreda, marveč je treba tudi nadarjenim učencem iz revne ljudske množice omogočiti, da dosežejo višjo izobrazbo.

S tedanjim načinom poučevanja verouka v šolah se ni strinjal, potrebna se mu je zdelo reforma. V ljudskih šolah naj bi ostal pouk verouka obvezen, vendar ne po starih metodah, temveč na temelju znanstvenih dognanj.

Cerkvenih ceremonij ni maral, ni jih pa popolnoma odklanjal. Cankar je bil večkrat birmanski boter, tudi obisku kake cerkve ali božje poti se ni nikdar upiral. Nič ni imel zoper tiho, pobožno molitev, v besnost pa so ga spravili tisti, ki so najprej pobožno molili, potem pa ljudstvo brezobzirno izkoriščali.

26. vprašanje: *Njegov svetovni nazor, njegova socialna, kulturna in politična mnenja in prepričanja?*

Odgovor: Cankar je zahteval enako pravico za vse, brez stanovske razlike in privilegija. Prosto pot sposobnemu! je bilo njegovo geslo. Njegov svetovni nazor se zrcali v njegovih delih. Razočaranje nad življenjem in obstoječim družbenim redom ali neredom, nekaka nezadovoljnost čisto jasno zveni iz mnogih njegovih del.

Socialne ustanove je imel Cankar za nezadostne; grajal je nezadovoljivo skrb za bolne in ostarele, brezpravnost delavstva in pomanjkanje otroških igrišč.

Tudi z razmerami na kulturnem področju Cankar ni bil povsem zadovoljen. Samo Dunaj mu je bil izjema. Tukaj je videl kulturni napredek, hvalil je muzeje, razstave, gledališče in prireditve, pripominjal pa je, da bi bilo treba ustvariti možnost, da bi bila kulturne rasti deležna tudi druga mesta.

Z grenkobo je omenjal, da država ne podpira nadarjenih ljudi, ki zaradi revščine svoje genialnosti ne morejo razviti in morajo pogosto ne-spoznani zapustiti kraj svoje dejavnosti, ne da bi bili dosegli svoj vrh.

Cankarjeva politična smer je bila socialna demokracija. Od njene splošne zmage je pričakoval izboljšanje življenja ljudskih množic. Egoističnih nagnjenj ni nikoli kazal, zmerom je mislil na blaginjo drugih. Na samega sebe ni nikdar mislil in zase tudi ni hotel nobenih posebnih pravic.

27. vprašanje: *Kako je govoril Cankar o svoji domovini? Ali vas je poskušal učiti slovensko?*

Odgovor: Cankar je ljubil domovino, toda večkrat je imel vzrok, da se je čezno pritoževal. Vedno znova ga je vleklo k rojakom v domovino, ker je upal, da bo dobil tam tako službo, da se bo lahko oženil.

Ogorčen in nezadovoljen se je vračal, kadar se mu je tako upanje izjalovilo. Po mnogih razočaranjih se je spet čutil zadovoljnega in srečnega v mirni delovni sobi, obdan s skrbjo Löfflerjeve družine. Vendar je bil nekoliko nemiren, razdražen in živčen ter je razmišljal in koval nove načrte.

Moralo je miniti precej časa, da sta ga mati in Štefka toliko pomirili, da je spet začel ustvarjati.

Cankar je nekoč poskušal naučiti svojo nevesto Štefko glavnih pravil slovenščine. Intenzivneje pa je nista začela študirati, ker on ni imel niti vztrajnosti niti potrpljenja, da bi bil učno snov zdržema razvijal.

28. vprašanje: *Kako je Cankar ravnal z denarjem? Ali je morebiti skri-val ali odkrito priznaval, kadar je bil brez denarja?*

Odgovor: Kar se tiče denarja, je bil Cankar resničen boem. Vrednosti denarja ni umel pravilno oceniti. Vedel je le, da za nakupe potrebujemo denar. Tisto malo, kar je imel, je trošil brez načrta. Za trgovanje ni imel nobenega daru in vedno so ga ogoljufali, kadar je kupil kako malenkost.

Hudoval se je zaradi nizkih honorarjev svojih založnikov, vendar je svojo jezo pozabil že v nekaj dneh.

Nikoli ni skrival, da nima denarja, ker je bilo to zanj nekaj docela naravnega.

Če ni dospel njegov honorar tisti dan, ko ga je pričakoval, je bil sicer slabe volje in potr, vendar tega ni posebej kazal naši družini.

S to zakasnitvijo so se izjalovili njegovi načrti, npr. morebitni obisk gledališča, kakšno majhno darilo ali obljuba, da bo pomagal kakemu revnemu prijatelju.

Veselilo ga je, ako je mogel koga obdarovati. Občutil je globoko notranje zadovoljstvo, ako je mogel koga razveseliti. Dajal je tako dolgo, dokler je kaj imel. Resnično in pravo prijateljstvo ga je vodilo k temu, da je podpiral prijatelje in tovariše.

29. vprašanje: *Kako je preživel dan? Kdaj je običajno vstajal? Kdaj in kako je pisal? Kaj veste o njegovih sprehodih in drugih razvedrilih ter zabavah? Katere zabavne prostore je obiskoval? Ali je šel večkrat v gledališče? Ali je jedel le zmerno ali pa celo zelo malo? Kaj je najrajši jedel in pil? Koliko in kakšnih cigaret je pokadil na dan? Ali je imel razen obleke in knjig še kakšno imetje?*

Odgovor: Cankar ni imel nobenega stalnega dnevnega reda. Pred osmo navadno ni vstajal, večkrat je ostal še dalje v postelji in je bral časnike ali knjige. Po jutranji toaleti, ki jo je opravil samo z mrzlo vodo, in potem ko je popil svojo ljubljeno pijačo, je sedel k pisalni mizi, opravil korespondenco ali pa nadaljeval s pisanjem kakega dela, če je bil za to razpoložen. Za ustvarjanje takega razpoloženja in za njegovo trajnejše delovanje smo mu morali pripraviti čaj z veliko količino alkohola ali pa brinovec, ki mu je bil prav tako priljubljen pomočnik. Nato je pisal tako dolgo, da so mu utrujenost, krč v prstih ali pa preobilje alkohola in cigaretnega sopuha onemogočili nadaljnje pisanje. To se je zgodilo nekako okoli poldne. Po kosilu, ki ga je Cankar, napol okajen, tiho zaužil, je šel na sprehod ali poiskal znance ter se je vrnil, kakor je to čudno, navadno zvečer popolnoma iztreznjen, vesel in dobre volje ter se je šalil in pogovarjal z družino.

Kadar pa je dopoldne bral ali šel v mesto, kjer je hodil po slikarskih razstavah, je ob popoldnevih, večkrat dolgo v noč, nadaljeval svoje delo. Pogosto pa so ga pri tem ovirali prijatelji ali kakšni drugi obiski.

Razen v gledališča je hodil le malo v druge zabavne lokale. Iz kavarne, kjer se je enkrat ali dvakrat tedensko sestel s prijatelji, je šel z njimi v gostilno, če so pač imeli denar, in pil z njimi, dokler niso bili suhi ali do policijske ure. Ker so ob takih večerih gotovo brez pomisleka popili vse, kar je prišlo na mizo, pač ni bilo nič čudnega, če so Cankarja prihodnji dan mučili strašen maček, pokvarjen želodec, hud glavobol in druge neprijetnosti. Ob takih dnevih ni bilo mogoče z njim govoriti. Hodil je po sobi potr in z mokrimi ovitki na glavi ali pa je ždel na zofi kot kup nesreče. Tak pa je bil samo en dan in vsi dobri sklepi, da kaj takega ne bo spet počel, so bili kmalu pozabljeni.

Cankar je malo, pa dobro jedel. Meso, klobase, jajca z majhnimi zelenjavnimi prilogami, to mu je teknilo! Če je bilo dovolj denarja, je on nakupoval za večerjo. Najboljše, kar so imele delikatese in slaščičarne, ga je vabilo k nakupu. Nikoli ni vprašal po cenah, temveč je jemal, kar so po-

želele njegove oči in grlo. Ko se je vrnil obložen z zavoji, je razgrnil nakupljene zaklade s srečnim smehljajem po mizi: pastete iz gosjih jeter z gomoljikami, najfinejši narezek, mrzla svinjska pečenka, gorgonzola, kandirano sadje, ananas, torte in kremne rezine. Tudi najboljši bonboni in slaščice kakor tudi sveže sadje so morali biti zraven. Kadar je moja varčna mati mislila, da je greh izdajati tako težko prisluženi denar za take reči, se je Cankar samo nasmehnil in ji je prepovedal vsako debato o tem. »Zakaj si ne bi smel ubogi človek privoščiti enkrat ali dvakrat na leto to, kar imajo tako mnogi kapitalisti vsak dan. Zakaj bi morali mi samo vohati in gledati to, ker smo pripadniki revnega razreda, medtem ko si drugi s takimi rečmi polnijo želodce. Ne, dokler bom mogel tu in tam plačati poskušnjo tega, bom kupoval,« je govoril ob takih prilikah.

Cankar ni bil prijatelj vina. Rad pa je popil dnevno čašo piva pri kosilu in pri delu svoj močni čaj ali žganje. Če bi imel denar, bi bil prižigal cigareto s cigareto, tako pa se je moral zadovoljiti dnevno z 10 do 15 »menfis« cigaretami. Večkrat smo poskušali, da bi ga navadili zvijati cigarete, ker so bile kupljene predrage. Ker pa so se mu pogosto tresli prsti, mu to ni uspevalo in ga je delalo nervoznega. Zato smo mu kupili cigaretne stročnice in smo mu jih napolnili celo zalogo. Kadar pa je to prehitro pokadil, si jih je poskušal sam polniti, pri tem pa je bil tako neroden, da je redno zlomil polnilno palčico. Nato smo mu kupili kovinsko. Potrpljenja pa, ki ga je tako zahteval, ni imel, zlasti ker so take cigarete prehitro zgorele in ga zato niso zadovoljile. Kmalu je začel spet kaditi kupljene »svalčice«.

Razen kolikor mogoče malo obleke in perila je imel nekaj knjig, ki pa jih je povečini razposodil prijateljem in jih ni nikdar več videl. Nekoč se je odločil, da si kupi Meyerjev leksikon, vendar je s težavo plačeval obroke, da smo bili vedno prisiljeni pomagati mu in plačati, da je dobival nadaljnje zvezke.

Njegovi dohodki mu niso dopuščali, da bi bil kupoval nakit in druge reči, zato tudi ni kazal za to nobenega zanimanja. Pač pa bi rad imel slike, ker je bil tudi sam dober risar. Igraje je narisal odlične karikature ali napravil s svinčnikom zelo dobre podobe naše družine. Nekolikokrat je naslikal s pomočjo oglekala svoj portret. Žal smo izgubili vse te risbe, samo Meyerjev leksikon nam je ostal.

Na svoje založnike je bil pogosto besen. Zmerjal jih je z »najlepšimi« ljubkovalnimi imeni, ki bi gotovo sprožila tožbe zaradi žalitve časti, ko bi jih bili slišali. Zmerom znova je poudarjal, da njegovi založniki z njegovimi deli dobro zaslužijo, njega pa pustijo stradati. Od Schwentnerja je mnogo pričakoval in upal, da si bo z njegovo pomočjo izboljšal življenje. Ker pa ni imel, kakor smo že omenili, nobene gospodarnosti in ga o tem tudi nikdo ni poučil in ga podpiral, smo slišali samo izbruhe njegove besnosti, doživljali tudi pomirjanje valov njegovega ogorčenja, če je dobil po mnogih prošnjah in obljubah droban in zakasnel predujem.

Cankar je hotel vedno znova menjati založnika, toda ostalo je samo pri sklepah, resno glede tega ni nič ukrepal. Bil je ponosen in se je dobro zavedal, da more ustvarjati in da bo ustvarjal dela, ki bodo ostala v pozni literarni zgodovini in mu prinašala še za življenja pošteno zaslužene sadove. Sanjal je o lastnem imetju, o brezskrbnem življenju in o rednih dohodkih vsaj v tolikšni meri, da se mu ne bi bilo treba odrekati vsem užitek življe-

nja. Potoval bi bil rad, ogledal si Italijo, Pariz in Berlin, toda za to mu je manjkala močna volja. Demon alkohol ga je imel v svojih krempljih. Gospodarsko je bil nesposoben, da bi bil izkoristil svoje možnosti. Njegovi načrti so morali ostati načrti, ker je bil kakor ladja brez krmila in varnega pristanišča.

30. vprašanje: *Kakšno je bilo Cankarjevo razmerje do posameznih članov vaše družine: do matere, do vas, do vaših morebitnih prijateljev in znancev?*

Odgovor: Precej časa je minilo, preden se je Cankar vživel v našo družino. Bil je zmerom prijazen in pozoren, vendar ni rad govoril. Šele ko se je začel pri nas tudi hraniti, se je to spremenilo in začel se je živo zanimati za našo usodo. Kmalu je spoznal zgodovino naše družine in je veljal kot njen član. Med našo materjo in njim se je sklenilo globlje prijateljstvo. Vsako prosto uro je uporabil za to, da bi mater, ki je bila vedno zaposlena s šivanjem, zabaval in ji drugoval. Mati mu je bila hvaležna in je izpolnila vsako njegovo željo, če je le bila izpolnjiva. Spodbujala sta drug drugega, če so se pokazale kakšne skrbi. Mati je zvesto verovala v njegovo pisateljsko genialnost, vedno znova ga je opogumljala, kadar je bil zaradi kroničnega pomanjkanja denarja že blizu obupa. Dajala mu je tudi zadnji vinar, čeprav ga je odtrgala od izdatkov za prehrano, pogosto je jemala na kredit pri znanih trgovcih papir, alkohol in cigarete. Cankar je moral imeti možnost in razpoloženje, da je lahko pisal. Dokler je bila mati popolnoma zdrava in je lahko z neutrudnim delom zmerom znova premostila vsako stisko, je še šlo in permanentna revščina ni bila preveč občutna. Tu in tam so posijali celo tudi nekateri svetlejši žarki v družinsko življenje, če je prišel denar v hišo. Spet smo gledali bolj veselo v prihodnost.

Toda prišel je čas, ki je stisnil vse družinske člane. Naša mati se je ranila pri pripravljanju kosila na prstu desnice. Ni se zmenila za rano in to je imelo hude posledice. Zastrupila si je kri in v dveh dneh ji je cela roka nabrekla in huda vročica je kazala, kako resno je njeno stanje. Šele po najbolj živih Cankarjevih opominih se je odločila, da bo šla k zdravniku. Preiskava pa je dala katastrofalen izvid. Zdravnik jo je obvezal za prvo silo, toda življenje bi ji mogla rešiti po njegovem prepričanju samo takojšnja amputacija cele roke.

Družina je obupavala, pred nami je bila brezupna prihodnost. Mati in Cankar sta se pogovorila, kaj bi bilo treba storiti. Mati se je zavedala, kaj bi pomenila za nas, nedorasle otroke, izguba njene roke. Poskusila je zadnjo pot: poiskati pomoč specialista v javni polikliniki. Kljub hudi mrzlici in blaznim bolečinam je šla k zdravniku v njegovem ordinacijskem času, ker za privatno konzultacijo ni bilo denarja. Po temeljiti preiskavi in takojšnjem lokalnem posegu je uspelo rešiti roko, izgubila je samo del ranjenega prsta.

V naslednjih dneh, ko mati ni mogla delati, je Cankar skrbel za to, da je prišel najpotrebnejši denar v hišo in da smo se preživeli, kakor je pač šlo. Ta lepa poteza njegovega značaja ga je še trdneje privezala na našo družino.

Prvotne nedolžne prijateljske vezi med našo sestro Štefko in Cankarjem so se spremenile, ko se je Štefka razvila, in povedle so ju do medsebojnih globljih simpatij. Prišlo je do pogovora med Cankarjem in materjo, v katerem sta razpravljala o poroki in nadaljnji prihodnosti. Cankar je obljubil,

da bo opustil pretirano pitje in da bo storil vse, da bo lahko pridno delal in si čimprej ustvaril lastno gospodinjstvo. Vidno se je trudil, da bi v tem uspel; ljubezen in misel na urejeno družinsko življenje sta mobilizirala vse njegove zmožnosti. Hotel je doseči zastavljeni cilj, zidal je gradove v oblake in si ustvarjal podobe prihodnosti, toda žal tudi tukaj so manjkali vztrajnost, trden značaj in gospodarni razum.

Kmalu so se vrnila ure obupa, alkoholu se ni mogel odreči in zopet se je pogosteje kakor prej sestajal s pivskimi bratci zunaj doma. Poleg tega ga je mučila neutemeljena ljubosumnost. Štefka, ki je odslej veljala tudi v krogu njegovih prijateljev kot njegova prihodnja žena, se je morala odreči vsakemu stiku z moškimi znanci in vsaki zabavi. Razen k nekaterim gledališkim predstavam v Cankarjevem spremstvu ali v spremstvu oseb, ki jih je on določil, ni smela sama zapustiti stanovanja. Vsakega moškega obiskovalca naše družine je gledal z nezaupnimi očmi, kar je pogosto povzročalo neljube prizore, zlasti če je bil pogovor nekoliko bolj svoboden.

Tako je bilo vse do Cankarjevega zadnjega potovanja v domovino, s katerega se ni več vrnil na Dunaj.

Posebno prisrčni so bili Cankarjevi stiki z našo pozneje umrlo sestro Malči. Kakor smo že omenili, se je Cankar z njo veliko ukvarjal, ponovno jo je narisal in ji tovariševal zmerom, kadar je bil prost. Njena smrt ga je globoko pretresla.

Midva dečka, Vili in Alfred, sva bila s Cankarjem dobra prijatelja. Ne samo da se je živo zanimal za najine otroške igre, imel je tudi močan vpliv na najino vzgojo in najin poznejši svetovni nazor.

Dokler njegova strast za alkohol ni bila pretirana, sva bila s Cankarjem v dobrih odnosih. Pozneje pa sva imela le malo priložnosti, da bi bila v njegovi družbi. Res je kazal še zanimanje za najine šolske uspehe, vendar je bil že rajši v družbi svoje neveste.

Ker so njegova potovanja v domovino trajala vse dlje in dlje, sva pogloma izgubljala stike z njim. Ker ga velikokrat ni bilo na Dunaju, nismo našli več prave snovi za pogovor in nekako smo se odtujili.

Do naših znancev in prijateljev se je Cankar zelo različno vedel. Delno, posebno z mlajšimi ženskami, je bil prijazen in zgovoren, dajal jim je slaščice, vodil jih je tu in tam v kako slaščičarno, če ni bilo v njegovem žepu morda prehude oseke. Z drugimi je bil zelo rezerviran, izogibal se je vsakemu stiku in ni začel nobenega pogovora z njimi.

Bili pa so tudi nekateri naši znanci, ki jih je naravnost odklanjal. Nekoč se je dogodilo, da se je v stanovanju spopadel in samo razumna intervencija naše matere je preprečila odkrit pretep.

31. vprašanje: *Kako se je oblikovala ljubezen med vama dvema, gospa Štefka? Kaj bi povedali o zaroki, o pripravah za poroko, o nesoglasjih in prepirih? Zakaj je bilo konec vajinega razmerja? Kako dolgo ste mu še pisali po zadnjem odhodu z Dunaja in kako dolgo vam je odgovarjal? Zakaj ste mu prenehali pisati? Kaj ste zvedeli pozneje o njem? Ali ste imeli pozneje kakršnekoli zveze z njegovimi dunajskimi prijatelji?*

Odgovor Williija Löfflerja: Ko sta se Štefka in Cankar zaročila, sta mislila, da bosta popolnoma srečna v svoji ljubezni. Toda prišlo je drugače. Štefkina ljubezenska neizkušnost in Cankarjevo verjetno veliko obilje ljubezenskih doživetij sta morala pogosteje povzročati nesoglasja. Cankar

ni bil za noben kompromis. Pozneje se je zdelo, da išče v ženski samo zadostitev svoje čutnosti. Štefka se je morala živeti v situacije, ki so ji bile tuje, in se je kolikor mogoče prilagajala njegovi volji. Vsak droban vzrok je Cankar izkoristil kot povod, da je poskušal svojo razdraženost potlačiti z alkoholom. Štefka ga je razumela in je mislila, da se bo vse obrnilo na bolje, ko si bosta ustanovila lastno gospodinjstvo. Mati in Štefka sta delali s podvojeno pridnostjo, da bi lahko nakupili potrebno perilo in obleko. Največ pa sta vendarle morali kupiti na obroke, ker kljub podvojenemu delovnemu času nista mogli plačati blaga z gotovino. Tudi Cankar se je trudil, da bi oskrbel denar za nakupe. Vsak izmed njih je storil, kolikor je največ mogel, da bi dosegli cilj. Za dan poroke se niso dogovorili, samo pomanjkanje denarja je povzročalo, da niso določili roka. Cankar se je začel izmikati. Upanja so se odkrivala kot razočaranja, ni mogel priti s seboj na čisto, njegova pričakovanja se niso uresničevala, skromnih dohodkov ni mogel devati na kup, razdajal jih je sproti. Na opomine je odgovarjal trmasto. Iz tega so se porajala nesoglasja in prepiri. On pa je zmerom znova poskušal dobiti na Kranjskem kako stalno službo ali pa vsaj toliko zaslužiti s pisanjem, da bi se lahko poročila. Tega pa ni mogel.

Vse daljši in daljši obiski domovine so mu verjetno omogočili, da se je seznanil z različnimi družbenimi sloji. In to je povzročalo ozračje nezadovoljnosti. Tudi opomini naše matere, naj nazadnje razčisti svoj ženitbeni problem, so mogli biti poglavitni vzrok, da se je Cankar odločil prekiniti razmerje. Ni pa si izbral odkritega pogovora, temveč je še vedno obljubljal, da bo mož beseda, čeprav je bil že trdno odločen, da bo napravil drugače. O tem pričajo njegova objavljena pisma.

Sredi 1909. leta je odšel spet domov, da bi si oskrbel kako stalno službo. Toda mi smo že takrat čutili, da beži od nas. Prva pisma so bila spet polna upov, toda kmalu sta mogli Štefka in mati iz njegovih pisem razbrati, da se položaj počasi spreminja in da se Cankar vse manj in manj zanima za nevesto in našo družino. V naši korespondenci so bili vse večji in večji presledki. Njegovi odgovori so bili kratki in brez vsebine. Konec 1910 je po dolgem presledku prišlo verjetno njegovo zadnje pismo. Kljub temu je poskušala Štefka še enkrat obnoviti pismene zveze. Vendar zaman. Zveza je bila popolnoma pretrgana. Kaj pa je bil pravi vzrok za to, nismo nikoli zvedeli, ker o tem nismo dobili niti od Cankarja niti od njegovih prijateljev nobenega sporočila.

Po zadnjem Cankarjevem slovesu nismo srečali nobenega njegovega sorodnika ali prijatelja, od katerega bi bili morebiti lahko dobili kako pojasnilo. Šele med leti 1913 do 1915 so utegnili, kakor je pripovedovala naša mati, priti neki študentje k nam, da bi, baje po Cankarjevem naročilu, prevzeli nekatere njegove spise, knjige in osebne predmete. Ko jih je mati vprašala, kje in kako živi Cankar, so odgovarjali izmikajoče in samo toliko je mogla zvedeti, da še vedno živi neredno in da ni pri najboljšem zdravju.

To je povedala mati meni (Viliju), ko sem 1915 prišel z bojišča in sem nekaj časa služil v zaledju. Takoj sem pisal Cankarju na Schwentnerjev naslov v Ljubljano in sem mu ponudil svojo pomoč. Takrat mi je bilo mogoče, da bi Cankarja gmotno, morebiti celo moralno podprl. Ko pa na ponovna pisma nisem dobil odgovora, sem prenehal s poskusi, da pridem z njim v stik. Ali je moja pisma dobival ali ne, ne vem. Šele v kasnejših letih je zvedela moja mati spet od ljudi, ki so jo prosili za rokopise in druge

spominke na Cankarja, da je umrl, kako pa se je to zgodilo, ji niso povedali. Škoda, da otroci nismo bili več doma, da bi bili preprečili sistematično odnašanje redkih stvari, k so ostale po Cankarju.

32. vprašanje: *Ali je pustil pri vas kake knjige, rokopise in časopise?*

Odgovor: Večji del svojega imetja je Cankar vzel s seboj pri zadnjem odhodu. Nekaj smo poslali za njim, nekaj pa so odnesli zanj njegovi znanci. Nekaj smo tudi dali samozvanim častilcem in prijateljem spominkov. In če je še kaj malega ostalo, se je zgubilo v dolgih letih zaradi menjave stanovanj in zaradi smrti v družini. Zadnja ohranjena privatna pisma Štefki smo izročili Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Tako imamo zdaj samo še stari Meyerjev leksikon.

33. vprašanje: *Kako se je godilo kasneje vam in članom vaše družine, gospa Döschl?*

Odgovor (odgovarja Vili): Mati je sprejela Cankarjev odhod ponosno in mirno. Nikdar nismo slišali kake negativne kritike iz njenih ust. Toda vedno je bila zelo žalostna, da je Štefka morala doživeti tako bridke izkušnje v svoji prvi ljubezni. V duši si je to očitala, in šele možnost, da bo Štefka pristala v varnem zakonskem pristanu, jo je razvedrila in spet je bila stara, dobra, ljuba in pomagljiva žena.

Ko smo otroci odšli od doma in si je vsak pridobil stalno službo, je posijal tudi v njeno domačo samoto žarek sonca. Še enkrat se je poročila in je živela zadovoljno, spoštovana in cenjena od vseh, dokler ji ni iztrgala smrt drugega moža. Ostala pa ji je tolažba, ki jo je delala ponosno in srečno na stara leta, da se ji je posrečilo kljub najbolj neugodnim in revnim razmeram vzgojiti otroke, ki niso dosegli samo častne, samostojne pozicije, temveč so bili nanjo navezani z ljubeznijo, privrženostjo in hvaležnostjo. Dobra mati je po kratki bolezni umrla v visoki starosti leta 1944.

Cankarjevo neutemeljeno in nezvesto ravnanje je Štefko hudo prizadelo, kar je delovalo tudi na njeno kasnejše življenje. Do 1911 se je čutila povezano s Cankarjem in je še zmerom upala, da se bo vrnil. Tako je zamudila možnost, da bi prej sklenila kako znanstvo, ki bi jo verjetno moglo privedi do spodobne možitve. Zasmeh okolja, da bo ostarela kot večna nevesta, ji je šel na živce in ga trajno ni mogla prenašati. Na zunaj se seveda ni zmenila za ta namigavanja, toda v notranjosti jo je grizla zavest, da je v prvi ljubezni doživela polom. Poznala je vse Cankarjeve napake, toda vedela je tudi, da so v njem ljubezni vredni, dobri, človečanski zametki. Seveda je bila razočarana, da je spreminjal ženitbene roke, vendar je zmerom upala, da se bo njegovo gmotno stanje kdaj popravilo. To upanje pa je bilo vedno manjše, dokler ni konec 1910 spoznala, da je zapuščena nevesta. Zdaj so ji odpovedali živci in postala je ogorčena in se je izogibala ljudi in samo razumno ravnanje naše matere ji je pomagalo prek teh razočaranj.

Po naključju je spoznala nekega moža, ki je razumel njeno bolečino in jo je zasnubil.

Čeprav še ni prebolela svoje ljubezni do Cankarja, je vendar v spoznanju, da čas beži in da leta ne gredo brez sledu mimo ljudi, nazadnje privolila, da bo postala njegova žena. Toda združitev, ki je bila sprva videti srečna, ni bila trajna. Velika ljubezen in leta krize, ki so ji sledila, so vrezali pregloboke sledove. Ločila sta se in iz dekleta, ki se je nekoč veselilo

življenja, je postala odmaknjena, družbi se izogibajoča ženska, ki se samotna bije z življenjem. Njena pieteta do nekdanjega ženina ji ne dopušča, da bi ga imela v slabem spominu, kajti zaveda se, da so ga samo njegovi prijatelji v domovini napravili za brezvoljnega, besedolomnega človeka in povzročili njegov prezgodnji tragični konec. Morebiti bi bil našel spet pot k nji, kajti vedno je trdil, da je mogel samo pri svoji pisalni mizi v našem tihem domovanju nemoteno delati in da mu je samo v naši družini, kjer je našel ljubezen, udobnost, skrb in domačnost in kjer je mogel razvijati svoj genij, bilo dobro.

Saj ga domovina takrat ni poznala.

Mile
Korun

Rojevanje predstave

Odlomki iz režijskega dnevnika

31. 1. 1965. Tako Pohujšanje, kot ga vidim, je pravzaprav čisto logično nadaljevanje Kralja Leara: po gledališkem nazoru namreč.

Beseda moraliteta mi je nadvse simpatična — kajti pomeni mi neko gledališko predstavo, ki se ne zadovoljuje z okviri določenega trenutka, ampak potegne v svoj krog ves svet, universum. Predstava je tako: skondenzirana podoba sveta, skondenzirana v neko formulo, ki razkriva svet in naše početje v njem, ki odkriva smisel in nesmisel našega bivanja. Torej morajo biti figure te komedije brezčasne — in brezčasne so lahko samo v svojem svetu — tam, kjer so bile rojene — *na odru* — v realni prisotnosti prizorišča — teatra. Zato imajo figure nekaj komedijantskega na sebi . . .

1. 2. 1965. Gledališče je tribuna, je popularizacija določenega občutja sveta, neke moje (naše) miselne predstave o vzrokih, o gibanju v družbi, neke moje (naše) občutje smisla življenja. Pravzaprav se jaz, kot režiser, in vsi igralci in tako naprej do direktorja — identificiramo s Petrom. To, kar počne on — počnemo mi vsi. Naše delovanje je usmerjeno v neko resnico (daljno ali bližnjo, resnično ali navidezno je drugo vprašanje), v razkrinkavanje laži in videza, v rušenje starih fasad, trganje mask.

Dobro, to je vse jasno: ampak kaj je na koncu? Kakšna resnica je tam? Ali je samo absurd in nesmisel? Mislim, da ne. Mogoče mi (ali pa jaz) ta problem absurdnosti sveta preveč potenciramo in s tem simplificiramo. Tudi gledališče Absurda je samo ena faza — ničesar dokončnega ni v tem. Je samo etapa.

Ali se Peter sprašuje o tem? Morda celo ne: verjetno je bolj obrnjen v akcijo — Razkrinkavanje doline.

To je ključno vprašanje! Nadvse je važna interpretacija konca. Kajti po starem ostane dolina Šentflorianska takšna, kot je bila — se prav nič ne